

FASIL

(الفصل)

Mantıkta beş küllî adıyla bilinen genel kavramlardan biri.

Sözlükte “kesmek, uzaklaştırmak, ayırmak” mânasına gelen *fasıl* (*fasl*) isim olarak “iki şey arasındaki boşluk veya engel” demektir. Türkçe’de *ayırım* kavramıyla da ifade edilen bir mantık terimi olarak hem bir şeyi diğerinden ayıran herhangi bir niteliği, hem de bu niteliklerin en önemli ve en ayırıcı olanını belirtmek üzere kullanılır; meselâ insanı insan yapan ve sadece ona has olan “konuşma” niteliği gibi. İbn Sînâ faslı bu ikinci anlamda olmak üzere şöyle tarif etmiştir: “Fasıl, bir cinsin altında yer alan tür (*nevi*) hakkında, ‘O şey nedir?’ sorusuna verilen cevaptır” (*en-Necât*, s. 16). Bir başka deyişle fasıl varlığa yüklenen ve varlığın özünü ilgili bir küllüdür. Daha sonraki İslâm mantıkçıları bu tariften hareketle faslı, “Bir şeyin hakikatinin ne olduğu sorusuna verilen cevaptır” şeklinde tanımlamışlardır (*et-Ta’rifât*, “faşl” md.). Bu terim günümüz felsefe sözlüklerinde ve mantık kitaplarında daha açık olarak şu şekilde tanımlanır: “Fasıl, aynı cinsin türlerinden birini gösteren ve onu diğer türlerden ayırt eden karakter veya karakterler bütünüdür”. Port-Royal mantığının bu konudaki açıklaması ise şöyledir: İki tür olan bir cins düşünelim. Bu türlerden her birinin bağlı bulunduğu cinsten farklı bazı temel özelliklere sahip olması zorunludur. Aksi takdirde cins-tür ayırımı yapılamaz. İşte her türün cinsten farklı olarak ihtiva ettiği birinci temel vasıf fasıldır. Meselâ cevher cinsinin cisim ve ruh olmak üzere iki türü vardır. Cismin ihtiva ettiği temel ve ayrı vasıf yayılım (*l’etendue*), ruhunki ise düşüncedir. Şu halde cismin faslı yayılım, ruhun faslı düşüncedir.

Mantıkta uzak fasıl (*el-faslü'l-baîd*) ve yakın fasıl (*el-faslü'l-karîb*) olmak üzere iki çeşit fasıldan söz edilir. Eğer bir temel özellik bir türün yakın cinsindeki ortaklarından ayırt ediyorsa buna yakın fasıl, uzak cinsindeki ortaklarından ayırt ediyorsa buna da uzak fasıl denir. Meselâ “duyuya sahip olma” hayvan için yakın fasıl, insan için uzak fasıldır. İnsanın yakın faslı ise “konuşma”dır. Çünkü “duyuya sahip olma” karakteri hayvanı, yakın cinsi olan “üreyen cisim”deki (*el-cismü'n-nâmi*) ortaklarının tamamından ayırt

ederken insanı canlılar içinde yer alan bitkilerden ayırt edip diğer hayvan türlerinden ayırmaz. Buna karşılık insanın yakın faslı olan “konuşma” onu yakın cinsindeki bütün ortaklarından ayırt eder. Bu bakımdan karakteristik tanım, diğer bir ifadeyle, tanımı yapılan şeyin özüne ve mahiyetine delâlet etmek üzere “efradını câmi ve ayyârını mâni” bir tanım ancak o şeyin yakın cinsi ve yakın faslı ile yapılabilir.

BİBLİYOGRAFYA:

et-Ta’rifât, “faşl” md.; Tehânevi, *Keşşâf*, “faşl” md.; M. Namık Çankı, *Büyük Felsefe Lûgatı*, İstanbul 1954, I, 598-599 (fasıl); A. Lalande, *Vocabulaire technique et critique de la philosophie*, Paris 1976, s. 323-324; Paul Foulquie — R. Saint-Jean, *Dictionnaire de la langue philosophique*, Paris 1969, s. 176-177; Cemil Salîbâ, *el-Mu’cemü'l-felsefi*, “el-Faşl”, md.; İbn Sînâ, *en-Necât* (nşr. M. Takî Dânişpejûh), Tahran 1364 hş., s. 16-17; Ebü'l-Ferec İbnü't-Tayyib, *Tefstru Kitabi İşâğüci li-Firfiryûs* (nşr. Kwame Gyekye), Beyrut 1986, s. 113-136; Necati Öner, *Klasik Mantık*, Ankara 1974, s. 23-24; Tj. De Boer, “Fasıl”, *IA*, IV, 516.

HASAN KÂTIPOĞLU

FASIL

(فصل)

Türk mûsikisinde bir terim.

Mûsiki terimi olarak iki anlama gelen kelime makamlar bütünlüğü içinde belli bir makama ait eserler topluluğunun adıdır. Gerek el yazması gerekse matbu eski güfte mecmualarında eserler, her makama ait müstakil bölümler halinde ve her bölümde de büyük formdan küçüğüne doğru giden bir düzen içerisinde sıralanırdı ki bu bölümlere fasıl adı verilmiştir; rast faslı, sûzinak faslı gibi. Ayrıca daha yaygın bir terim olarak fasıl, “hepsi aynı makamda olmak üzere form bakımından büyükten küçüğe ve usul bakımından ağırdan yürüğe doğru sıralanmış eserlerin icra edilmesi suretiyle verilen konser” demektir.

Türk mûsikisinin tarihî gelişimi içerisinde Osmanlı sahasında XIX. yüzyıla kadar icra edilen fasıllar “klasik fasıl” diye adlandırılmıştır. Bir klasik fasılın oluşabilmesi için eserler form bakımından şu şekilde sıralanmalıdır: Taksim, peşrev, kâr, birinci beste, ikinci beste, ağır semâi, yürük semâi, saz semâisi. Esas alınan bu çerçeve bozulmamak şartıyla eser sıralamasında bazı küçük değişiklikler yapılabilir. Meselâ fasılda kâr-ı nâtik veya kârçe de icra edilecekse bun-

lar kârdan hemen sonra yer alır. Ayrıca kârın icra edileceği fasıllarda tek beste okunabilir. Fasılda şarkılar da bulunuyorsa bu eserler usul bakımından ağırdan yürüğe doğru sıralanmış olarak ağır semâi ile yürük semâi arasında icra edilir.

XVIII. yüzyılın önde gelen mûsiki âlimi ve bestekârı Kantemiroğlu (Dimitrius Cantemir) *Kitâbü İlmî'l-mûsiki alâ vecih'l-hurûfât* adlı eserinde faslı “sâzende faslı, hânende faslı, sâzende ve hânende müşterek faslı” olmak üzere üçe ayırmaktadır. Buna göre sâzende faslında sırasıyla taksim, peşrev ve saz semâisi icra edilmektedir. Hânende faslında ise gazel, beste, nakış (ağır semâi), kâr ve yürük semâi formları yer alır. Sâzende ve hânendelerle yapılan müşterek fasılda önce bir sazla taksim yapılır, ardından bir veya iki peşrev çalınır, bunu takiben bir gazel okunduktan sonra beste, ağır semâi, kâr ve yürük semâi okunup bir saz semâisi çalınır, tekrar bir gazel okunarak fasla son verilir. Bunların içinde klasik fasıl anlayışına en uygun olanının müşterek fasıl olduğu görülmektedir. Buradaki müşterek fasılla klasik fasıldaki form sıralamasında bazı farklılıklar bulunsa bile devirlere ve icra edilen meclislere göre birtakım değişikliklerin yapılması tabii karşılanmalıdır. Ayrıca fasıl âhengini uzatmak için bazı formlardan birden fazla eser de bulunabilir. Klasik fasılda eserler ve formlar büyük, ciddi, çok sanatlı, güfte ve beste bakımından klasik devrin özelliklerini yansıtan gerçek kültür müziği ürünleridir. Bundan dolayı fasıllar eğlence müziği olmaktan ziyade kültür ve zevk inceliğiyle idrak edilen bir mahiyet taşırlar.

Gerek Kantemiroğlu'nun eserinde gerekse klasik fasıl anlayışında şarkı formundan hiç söz edilmemiş olması dikkati çeken bir konudur. Bunun sebebi klasik devirde ve klasik fasılda şarkı formunun pek yer almayışındır. Zira bu form daha çok, gelişme gösterdiği XIX. yüzyıldan itibaren fasıllarda yaygın olarak yer almaya başlamıştır. Nitelikli Tanzimat öncesi Osmanlı sarayında padişahın önünde yapılan “huzur fasılları”nda şarkı formuna fazlaca iltifat edilmediği ve bu dönemde Tanbûrî Mustafa Çavuş istisna edilirse bestekârların daha ziyade kâr, beste, semâi formlarında eser bestelemeyi tercih ettikleri bilinmektedir.

XIX. yüzyıldan itibaren fasıllarda daha çok yer almaya başlayan şarkı for-